

Городняк Я.П.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПРЕСА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США ТА КАНАДИ ПРО ПОВСТАННЯ СЕЛЯН І МАСОВЕ ГОЛОДУВАННЯ В УСРР (1932 Р.)

У статті аналізуються повідомлення в пресі діаспори про масові повстання українських селян. Також наводиться статистика кількості бунтів у 1932 р. Описуються настрої серед військових частин на території УСРР. Особлива увага приділяється «Закону про п'ять колосків», який не лишається поза увагою преси українців США й Канади. Надається основна інформація про поширення голоду серед українського селянства та про висвітлення тих подій українською діаспорою на сторінках газет у липні–серпні 1932 р.

Ключові слова: Голодомор, українська діаспора, геноцид, українське селянство, преса.

Постановка проблеми. Тема Голодомору вважається однією з найдослідженіших тем в історії України. Та пресу цього періоду не вивчали, особливо пресу діаспори. Найвідомішими експертами з історії спротиву селянства та Голодомору-геноциду є В. Марочко [1; 2], С. Кульчицький [3; 4], С. Білан [5], Л. Гриневич [6].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати події в радянській Україні в липні–серпні 1932 р. і прослідкувати, як саме українська діаспора в США та Канаді реагувала на масові повстання та голод серед селян, описуючи це на сторінках своїх газет.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спротив українських селян владі в 1932 р. виявляв себе в різних формах. Перша з них – масова втеча селян із колгоспів у міста, причому найбільш активної та працездатної частини сільського населення. Друга форма спротиву – це виходи з колгоспів. Тільки за перше півріччя 1932 р. кількість колективізованих господарств в Україні скоротилася на 41,2 тисячі. Так, у Вінницькій області за червень 1932 р. було зареєстровано 10 079 заяв, у Харківській – 3792, у Київській – 3325. У липні 1932 р. ці тенденції посилювалися. За першу декаду липня (відповідно до даних ОДПУ) було подано 13 743 заяви, із них у Вінницькій області – 7720, Харківській – 3579, Київській – 1377 [3, с. 401]. Десятки колгоспів узагалі самочинно припинили існування. Третя форма спротиву – це відверте й так само масове небажання збирати врожай у колгоспах, що зафіксовано партійними документами найвищого рівня. Четверта форма – це від-

криті масові виступи проти влади. Так, тільки в першому кварталі 1932 р. зафіксовані 257 таких виступів, у яких брали участь 23 946 осіб. І, нарешті, п'ята форма – це збройна боротьба з радянською владою. Газета «Новий шлях» (Едмонтон, Канада) ще в листопаді 1931 р. інформувала українську діаспору, що більшовицький уряд стурбований ситуацією в Україні [7]. За даними «Нового часу», Петровський надіслав до Москви тривожне повідомлення, у якому наголосив, що продовження вивозу з України збіжжя та всього продовольства може стати причиною загального повстання.

У січні 1932 р. з'являються статті про занепокоєння урядом у Москві ситуацією в Україні [8]. Усе більше повідомлень про національне повстання. Навіть військові частини, які знаходилися на території України, не отримували наказів, адже влада боялась і їхньої непокори. Дійсно, ці полки в основному були укомплектовані з місцевого населення. І хоча впродовж 1930–1931 рр. розпочалося згортання територіальної системи комплектування військових частин (до Українського військового округу були передислоковані дивізії з інших регіонів СРСР – 2-га Кавказька, 2-га туркестанська стрілецькі, 5-та й 14-та кавалерійські [9, с. 109]), усе ж армія лишалася селянською. Антирадянські повстання впливали на перемінників (призваних на строкові збори місцевих військовозобов'язаних громадян), викликаючи «контрреволюційні настрої». Із весни 1932 р. до бійців почали надходити листи з дому, де описувався стан українського села: голодування, кон-

фіскації зерна, смертність і прохання про допомогу [6, с. 640]. Такі повідомлення керівництву УВО намагалося приховувати, вилучало з кореспонденції. Серед червоноармійців відбулася поляризація: одні вважали такі листи «куркульською провокацією», інші ж були обурені діями радянської влади. Невдоволення проявлялось у двох формах: пасивній (розмови між собою, скарги) і активній (спроби організації підпільних груп для боротьби з режимом, дезертирування тощо). Та все ж гострих виступів серед червоноармійців не було через репресії проти командного складу та всіх, хто потенційно міг стати каталізатором антирадянського виступу в армії.

Невдоволення сталінською політикою українського селянства провокувало постійний страх за владу. Як повідомляє «Дейлі Мейл», пошук ворогів почався й серед посольства СРСР у Лондоні, а згодом – і в Парижі [8]. Сталін і очільники компартії намагалися не допустити поширення троцькістських поглядів, особливо закордоном, що могло вплинути на міждержавні відносини.

Однією з форм спротиву стали масові втечі селян за р. Збруч. У статті «Образки життя на Радянській Україні» [10] згадується, що більшовики на кордоні ставили шибениці: чи для того, щоб залякати селян, а можливо, і для покарання втікачів. Один українець, канадський громадянин, протягом 10 днів подорожував Харківщиною та Полтавщиною й описував голих, худих, голодних селян. Крім того, у статті розповідається про життя жінки, яка отримала клеймо «куркульки» й була змушена втікати з трьома дітьми. У неї забрали будинок, землю та продовольство, щораз накладаючи більші податки.

ДПУ намагалися проаналізувати стан колективізації українського села. Із цією метою відслідковувалися показники багатьох колгоспів, розташованих у різних економічних зонах України. До уваги бралися Правобережжя й Лівобережжя України та степова зона. За умови масової колективізації на селі мали місце й виключення окремих селянських господарств із колгоспів. Утечі з колгоспів, вихід або виключення з них окремих господарств, низький рівень продуктивності й оплати праці, що кидало село в дедалі глибшу соціальну прірву, свідчили для ДПУ лише про одне: потрібно вживати якихось радикальних заходів, рішучих і однозначно силових. Є архівні дані щодо причин виходу з колгоспів і соціального стану тих, хто зважився на такий крок. За статистикою органів ДПУ, наприклад, за даними щодо висвітлення «поведінки» різних соціальних

верств, трудову дисципліну в колгоспах найчастіше порушували бідняки, трохи менше – середняки, не порушували батраки. «Разложенческую» роботу, тобто агітацію проти колективізації, проводили переважно середняки, зрідка – бідняки й зовсім цього не робили батраки – найбільш бідні селяни. Колгоспними активістами на початку 1932 р. були бідняки та батраки (73%). Неважко зрозуміти, на кого саме могла надалі розраховувати радянська влада, як не на цю найбільш знедолену й зацьковану безвихідною бідністю категорію населення [11, с. 101].

Уже навесні 1932 р. в Україні голод став масовим явищем, що підтверджують листи В. Чубаря та Г. Петровського й скарги селян. Факти масового голодування були зафіксовані в районах Київської, Одеської, Харківської, Дніпропетровської та Вінницької областей. У травні 1932 р. 61 район голодував, а в червні голодувало 100 районів, де проживало приблизно 9 млн осіб [1, с. 13]. Незважаючи на це, на III Всеукраїнській партконференції «Про підсумки весняної засівної кампанії про хлібозаготівельну та збиральну кампанії й завдання організаційно-господарського зміцнення колгоспів» устанавлювався план хлібозаготівель для УСРР – 356 млн пудів зерна [1, с. 13]. Цифра значно перевищувала можливості України, і план був нерéalний для виконання. План викликав масу протестів партійних керівників і голів колгоспів на місцях. Вони добре розуміли, що для того, щоб виконати такі об'єми, необхідно було віддати державі абсолютно все, тобто померти від голоду.

Уже у вересні 1932 р. в пресі української діаспори була опублікована стаття про голод в Україні [13]. Бачили голодуючих селян американські студенти, які їздили в Москву й побували в Україні. «Цілі села стоять пустою, бо селяни вибираються до міст у надії добути поживи, щоби не згинуть з голоду. Вони переходять із міста до міста й жебрують хліба. Також приводять до міст своїх дітей, яких звичайно лишають на міських вулицях на ласку долі» [13]. Американські студенти, проїжджаючи через Київ, бачили залишених дітей, інколи на них висіли таблички, де пояснювалося, що батьки не хотіли бачити їхньої смерті від голоду. Дійсно, масовою стає дитяча безпритульність. Пік її припав на весну 1933 р. За травень 1933 р. у Харкові підбрали 11 тис. 940 дітей. У бараках і дитбудинках перебувало понад 27 тис. дітлахів [2, с. 563].

Керівники партії розуміли, що через значно завищений план хлібозаготівель селяни намагати-

муться врятувати себе й свої сім'ї. 20 липня 1932 р. Й. Сталін, перебуваючи в Сочі, висунув ініціативу про створення законодавчої бази для охорони залізничних вантажів, які стали об'єктом крадіжок, а також запропонував надати колгоспному майну юридичного статусу державного. Він радив застосовувати смертну кару за крадіжку майна, не застосовувати до крадігв амністії, адже без «...драконівських соціалістичних заходів неможливо встановити нову громадську дисципліну, а без дисципліни неможливо відстояти й зміцнити наш новий лад» [14, с. 257]. Він пропонував ухвалити закон, у якому: а) колгоспне й кооперативне майно прирівнювалося б до державного; б) устанавлювалася б смертна кара за крадіжки; в) заборонялося б застосовувати амністію до покараних за такі злочини. Після цього листа були ще два в липні 1932 р., у першому з них уже навіть указувалася назва закону («Об охране имущества общественных организаций (колхозы, кооперация и т. п.) и укреплении принципа общественной (социалистической) собственности») і було зроблено наголос на тому, що будівництво соціалістичного суспільства неможливе без таких заходів, адже державна власність повинна визнаватися священною й недоторканою. Охорона вважалася необхідною, щоб «добити й поховати» не лише капіталістичні елементи, а й «індивідуально-горлохватські звички, навички й традиції» [15, с. 264]. У наступному листі до Л. Кагановича Й. Сталін виділив роль Об'єднаного державного політичного управління (ОДПУ) в реалізації задуманого документа: «Зрозуміло, що роль ОДПУ тут не тільки не буде зменшена, навпаки, буде посилена й «облагороджена» («на законній основі», а не «свавільно») будуть працювати органи ОДПУ» [16, с. 272]. Отже, репресивні органи тепер уже мали діяти на законній підставі, а кількість їхніх повноважень мала значно зрости. Селяни жалкували, що віддали державі урожай 1931 р. Тепер вони налаштувалися відстояти свою, а не державну, власність.

Теорія задуманого закону освячувала наявну в 1932–1933 рр. практику, коли держава намагалася користуватися всією виробленою колгоспниками й одноосібниками продукцією як своєю власною. На факт існування одноосібників уже не зважали [4, с. 249]. Постанова ЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» була підписана 7 серпня 1932 р. [17, с. 282]. Усі рекомендації Сталіна були враховані. Складалася постанова з трьох розділів, які стосувалися розкрадання державного майна на

водному й залізничному транспорті, у колгоспах і кооперативах, а також боротьби з куркульсько-капіталістичними елементами. Покарання залежно від ступеня їх тяжкості не мали диференціації: розстріл із конфіскацією всього майна чи 10 років ув'язнення застосовувалися за будь-яку крадіжку соціалістичної власності без урахування її розмірів. Засуджені в цих справах за жодних умов не підпадали під амністію. Держава викачувала із села хліб, «даруючи» колгоспникам можливість прогудуватися з присадибних ділянок.

Уже 30 серпня 1932 р. у газеті «Свобода» з'явилася стаття «Більшовики розстрілюють голодних людей». Саме в цій публікації ідеться про «Закон про п'ять колосків», зокрема, наголошується, що в СРСР видано декрет, за яким можна розстрілювати голодуючих, щоб вони здавали збіжжя державі. «Ударні комуністичні бригади» забирають зерно, тому селяни вночі виходять на поля й намагаються щось украсти для прогудвання власних родин [18].

Антизаконність постанови ЦВК і РНК від 7 серпня 1932 р. полягала в тому, що вона перебрала на себе функції й ознаки кримінального закону, визначивши міру покарання – розстріл або ув'язнення до 10 років із конфіскацією майна. На практиці соціально-класова спрямованість закону обернулася тим, що судові й слідчі органи почали масово фальсифікувати відомості «про соцмайновий стан» притягнених до кримінальної відповідальності. Звичайною справою стало «перетворення маломіцного середняка на заможника, а цього останнього – на куркуля». Таким чином місцеві органи юстиції перестраховувалися: винесення розстрільного вироку за жменню вкрадених колосків завжди можна було виправдати «куркульським походженням» обвинуваченого [19, с. 18], хоча під дію закону потрапляли й середняки, і бідняки.

Боротьба з «розкраданням» і «охороною власності» стосувалися голодних селян, яких свідомо позбавили засобів до існування, а за намагання роздобути харчі шляхом «крадіжок» колгоспного хліба нерідко карали «вищою мірою соціального захисту – розстрілом». Засуджували всіх – бідняків, середняків, куркулів, які не виконували «твердих завдань» хлібозаготівель. При цьому не брали до уваги економічної спроможності селянських господарств, покладалися лише на списки сільських рад про «твердоздатчиків». Абсолютно об'єктивна неспроможність селян виконати дво- й навіть кількарізкові заготівлі вважалася злочином, хоча належної його класифікації ніхто не здійснював [20, с. 602].

Висновки. Отже, усі події на території радянської України знаходили своє відображення на сторінках преси української діаспори США та Канади. Наприклад, масові спротиви селян колективізації та конфіскаціям продовольства описувалися в газетах «Свобода» та «Новий шлях», досить часто ці замітки були написані на основі листів українців до своїх родичів закордоном або ж узагалі за свід-

ченнями тих, кому вдалося втекти з СРСР. Преса намагалася звернути увагу громадськості на події в радянській Україні, не прикрашаючи та не перебільшуючи реальні факти. Статті, які з'являлися на сторінках газет, потребують подальшого дослідження, адже завдяки їм ми можемо проаналізувати рівень інформованості української діаспори та світу загалом про Голодомор-геноцид.

Список літератури:

1. Марочко В. Територія Голодомору 1932–1933 рр. Київ, 2014. 64 с.
2. Марочко В. Діти – найчисленніші жертви голодомору. Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки / С. Білокінь, О. Веселова, Т. Вронська, О. Ганжа, В. Головка та ін.; відп. ред. В. Литвин. Київ, 2003. С. 562–568.
3. Кульчицький С. Криза колгоспного ладу. Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки / С. Білокінь, О. Веселова, Т. Вронська, О. Ганжа, В. Головка та ін.; відп. ред. В. Литвин. Київ, 2003. С. 385–403.
4. Кульчицький С. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. Київ, 2007. 424 с.
5. Білан С. Аграрна політика радянського уряду та її наслідки в Україні. Ніжин, 2011. 274 с.
6. Гриневич Л. Соціальні почуття та політичні настрої червоноармійців в роки голодомору. Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки / С. Білокінь, О. Веселова, Т. Вронська, О. Ганжа, В. Головка та ін.; відп. ред. В. Литвин. Київ, 2003. С. 639–649.
7. Більшовики мають клопіт з українськими селянами. «Новий шлях», Едмонтон (Канада), ч. 47, 19 листопада 1931 р. Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ). Бібл. ф. № 3. Інв. № 6000-о.
8. Неспокої на Радянській Україні. «Новий шлях», Едмонтон (Канада), ч. 2, 14 січня 1932 р. ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 3. Інв. № 6000-о.
9. Киевский Краснознаменный. Краткий очерк истории Краснознаменного Киевского военного округа, 1919. Київ, 1969. 542 с.
10. Образки життя на Радянській Україні. «Новий шлях», Едмонтон (Канада), ч. 3, 21 січня 1932 р. ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 3. Інв. № 6000-о.
11. Даниленко В. Відображення Голодомору 1932–1933 років в Україні у матеріалах радянських спецслужб. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Київ, 2003. С. 99–106.
12. Резолюція III Всеукраїнської партконференції 6–9 липня 1932 р. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 383. Арк. 4.
13. Американські студенти про страхіття голоду на Україні. «Новий шлях», Едмонтон (Канада), ч. 33, 6 вересня 1932 р. ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 3. Інв. № 6000-о.
14. Витяг із листа Й. Сталіна до В. Молотова та Л. Кагановича щодо підготовки закону про захист соціалістичної власності та застосування репресій до противників колгоспного ладу. Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / НАНУ, Ін-т історії України; Міжнародний благодійний Фонд «Україна 3000»; упорядник Р. Пиріг. Київ, 2007. С. 257–258.
15. Лист Й. Сталіна до Л. Кагановича та В. Молотова з обґрунтуванням необхідності ухвали закону про захист соціалістичної власності. Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / НАНУ, Ін-т історії України; Міжнародний благодійний Фонд «Україна 3000»; упорядник Р. Пиріг. Київ, 2007. С. 263–264.
16. Витяг із листа Й. Сталіна до Л. Кагановича щодо підготовки закону про охорону соціалістичної власності. Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / НАНУ, Ін-т історії України; Міжнародний благодійний Фонд «Україна 3000»; упорядник Р. Пиріг. Київ, 2007. С. 272–273.
17. Постанова ЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації й зміцнення громадської (соціалістичної) власності». Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / НАНУ, Ін-т історії України; Міжнародний благодійний Фонд «Україна 3000»; упорядник Р. Пиріг. Київ, 2007. С. 282.
18. Большевики розстрілюють голодних людей. «Свобода». Джерзи Сіті, ч. 202, 30 серпня 1932 р. URL: <http://svoboda-news.com/svwp/pdf> (дата звернення: 10.11.2018).
19. Романець Н. «Закон про п'ять колосків»: особливості застосування в Україні. Грані. 2011. № 5 (79). С. 17–22.
20. Кривоніс В. Діяльність органів юстиції та «правопорядку» в 1932–1933 рр. Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки / С. Білокінь, О. Веселова, Т. Вронська, О. Ганжа, В. Головка та ін.; відп. ред. В. Литвин. Київ, 2003. С. 598–606.

**ПРЕССА УКРАИНСКОЙ ДИАСПОРЫ США И КАНАДЫ
О ВОССТАНИИ КРЕСТЬЯН И МАССОВОМ ГОЛОДЕ В УССР (1932 г.)**

В статье анализируются сообщения в прессе диаспоры о массовых восстаниях украинских крестьян. Также приводится статистика количества бунтов в 1932 г. Описываются настроения среди военных частей на территории УССР. Особое внимание уделяется «Закону о пяти колосках», о котором пишет пресса украинцев США и Канады. Предоставляется основная информация о распространении голода среди украинского крестьянства и об освещении тех событий украинской диаспорой на страницах газет в июле–августе 1932 г.

Ключевые слова: Голодомор, украинская диаспора, геноцид, украинское крестьянство, пресса.

**THE PRESS OF UKRAINIAN DIASPORA IN THE USA AND CANADA ABOUT
UKRAINIAN PEASANTS' REBELLIONS AND MASS STARVATION IN UKRAINIAN SSR (1932)**

In the article, the materials in the press of Ukrainian diaspora about the mass rebellions of Ukrainian peasants are analyzed. Also, the statistics of the number of risings in 1932 is given. The moods of the military bases located at the territory of Ukraine are described. The particular attention is drawn to the “Law on five spikes”, which is not ignored by the press of Ukrainians living in the USA and Canada. The main information about the spreading of starvation among the Ukrainian peasantry and the reporting on these events by the Ukrainian diaspora on the pages of the newspapers during July – August of 1932 is given.

Key words: Holodomor, Ukrainian diaspora, genocide, Ukrainian peasantry, press.